

Viešosios erdvės kauniečių atsiminimuose ir jų poveikis miesto gyventojų tapatybei

KARINA RAČAITYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, V. Putvinskio g. 23–420, 44243 Kaunas

Kauno kolegija, Pramonės pr. 20, 50468 Kaunas

El. paštas karina.racaityte@vdu.lt

Straipsnyje siekiama ištirti sovietmečiu suprojektuotų keturių Kauno mikrorajonų (Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių) viešųjų erdvių aplinkos savybes, formuojančias gyventojų tapatybę, susijusią su gyvenamąja mikrorajono vieta. Viešųjų mikrorajono erdvių materialią aplinką žmogus suvokia per savo kūno pojūčius. Šios patirtys virsta atsiminimais, padedančiais tapatintis su miesto aplinka arba nuo jos atsiskirti. Išanalizavus 115 pateiktųjų pasakojimus, surinktus pokalbio, išsamiojo ir pusiau struktūruoto interviu būdu, išryškėjo dichotominis aplinkos vertinimas – tvarkingai fizinei aplinkai priešpriešinama netvarkinga aplinka. Pateiktųjų vaidmenys šiuose pasakojimuose yra paremti ir atsiribojimu, kai netvarkingos aplinkos vengiama, ir iniciatyva – kai asmenys keičia fizinę aplinką. Tyrimas atskleidė, kad gyvenimas tose miesto dalyse, kuriose nėra išreikšti svarbius kolektyvinės atminties įvykius liudijantys ženklai, sudaro sąlygas formuotis neaiškiai, neapibrėžtai ar išvietintai tapatybei (angl. *displaced identity*).

Raktažodžiai: viešosios erdvės, atsiminimai, įkūnyta atmintis, materialinė kultūra, tapatybė

IVADAS

Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje vykęs industrializacijos procesas neaplenkė ir antro pagal dydį Lietuvos miesto. Kaune vystėsi pramonė, buvo kuriamos naujos įmonės. Miestas augo ir dėl vidinės migracijos, nes mažesnių miestelių bei kaimiškų vietovių gyventojai kraustėsi gyventi į didmiesčius. Naujuosius kauniečius, pramonės įmonių darbuotojus ir jų šeimas, atvykusius iš provincijos, reikėjo apgyvendinti mieste. Dėl iškilusio gyvenamosios erdvės poreikio 1963 m. Kaune pradėta statyti Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių daugiabučių namų rajonus [21, 27]. Kalniečių gyvenamajame rajone statybos vyko nuo 1975 iki 1983 metų [20, 110]. Eigulių rajonas baigtas statyti 1985 m., Šilainių gyvenamasis rajonas vakarinėje Vilijampolės pusėje buvo pradėtas statyti 1983 m. [21, 30]. Skirtingai nei istoriniai Kauno miesto rajonai (Senamiestis, Centras, Žaliakalnis, Panemunė, Šančiai), šie mikrorajonai buvo pastatyti beveik tuščiose erdvėse – laukuose ar buvusių kaimelių, priemiesčių gyvenviečių teritorijose. Nuo istorinių miesto dalių jie

skiriasi tiek savo atsiradimo aplinkybėmis, tiek sovietinės ideologijos sluoksniu, slypinčiu jų išvaizdoje, paskirtyje ir išplanavime. Naujuosiuose rajonuose beveik neliko senųjų gyventojų pėdsakų, nes dauguma sodybų gyventojų išsikraustė, jų pastatai buvo nugriauti. 2019 m. Kauno miesto Dainavos, Kalniečių, Eigulių mikrorajonuose gyveno 144 281 nuolatinis gyventojas, t. y. 50,31 proc. viso Kauno gyventojų (2020 m. pradžioje Kaune gyveno 289 380 nuolatinių gyventojų) (1).

Sovietų okupacijos laikotarpio daugiabučių namų mikrorajonus galima aptikti ne vien Kaune, bet ir kituose didesniuose Lietuvos miestuose bei miesteliuose, pavyzdžiui, Vilniuje (Karoliniškės, Lazdynai, Pašilaičiai), Klaipėdoje (Pempininkai, Debrecenas), Šiauliuose (Dainai). Šiuos mikrorajonus galima pavadinti savotišku sovietų okupacijos socialiniu eksperimentu. Gyventojai į juos įsikeldavo tada, kai jiems būdavo suteikiamas butas, paprastai įgytas iš darbovietės. Taigi daugiabučiuose pastatuose apsigyvendavo įvairaus išsilavinimo, profesijų asmenys, kilę iš įvairių Lietuvos regionų. Tai sukūrė savitas kultūrinės ir socialinės sąlygas, savitas gyvenamos ir kasdienybės praktikas. Tokio masto statybos, masyvūs daugiabučių gyvenamųjų pastatų rajonai didžiuosiuose miestuose Lietuvos istorijoje buvo iki tol precedento neturėjęs reiškinys.

Šiame straipsnyje etnologiniu, antropologiniu aspektu analizuojamas žmogaus santykis su gyvenamąja vietove derinant *emic* ir *etic* tyrimų kryptis. Kalbant apie viešąsias erdves mikrorajone akcentuojamas *emic* požiūris – į mikrorajono erdves siekiama pažvelgti gyventojų akimis, išklausti, kaip jis apibūdina savo aplinką, suvokti jo santykį su šiomis erdvėmis. Naratyvo analizės metodais pateikėjų pasakojimuose bandoma aptikti prasmines struktūras, kurias išanalizavus suformuluotas analitinis mokslininko *etic* požiūris.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tekste vartojama viešosios erdvės samprata nėra tapati paprastai vartojamai urbanistikoje ir miestų teorijoje. Šiame straipsnyje *viešoji erdvė* yra suvokiama kaip erdvė, kuri nėra privati ir nesiejama su buto vidumi. Tai erdvė už namų ribų, mikrorajone, kurioje vaikštoma, vyksta kasdienybės įvykiai, t. y. viešas, bet ne privatus gyvenimas. Pasakojimuose išryškėja binarinės savumo bei svetimumo kategorijos. Viešoji erdvė nėra privati asmens ar šeimos nuosavybė – ja gali naudotis, joje būti ir praeivis. Nagrinėjant pasakojimus pastebėta, kad su viešosiomis, „nesavomis“, erdvėmis gyventojų santykis gali būti kitoks negu su privačia erdve. Tam tikri vizualūs bruožai gali suteikti aplinkai savumo arba svetimumo, paversdami vietas pusiau savomis ar pusiau svetimomis, todėl straipsnyje siekiama erdves mikrorajone vertinti pagal pateikėjų santykį su jomis. Pasak Almanto Samalavičiaus, „Viešosiomis urbanistinėmis erdvėmis paprastai priimta laikyti miestų kelius, gatves bei šaligatvius, aikštes, parkus ir (nors tai retokai prisimenama) pliažus (tais atvejais, kai siejasi su mieste esančiais vandens telkiniais, prieinamais viešam naudojimui)“ [24, 141]. Autorius teigia, jog „viešųjų erdvių diskursas siejasi su senųjų Europos miestų centrais ir bažnyčių bei katedrų aikštėmis“ [24, 141]. Jis išskiria ir pusiau viešas urbanistines erdves, dažnai susijusias su „šiuolaikinio kapitalizmo ir vartotojiškos kultūros plėtros procesais“ [24, 141], pavyzdžiui, prekybos centrus. Šio straipsnio autorė pusiau viešoms erdvėms priskirtų ir daugiabučių namų laiptines: jos nėra visiškai privačios erdvės (jomis naudojasi viso pastato gyventojai), bet ir nėra visiškai viešos, prieinamos praeiviams.

Teorinė prieiga. Nagrinėjant viešąsias erdves miestiečių atsiminimuose, svarbu pasirinkti teorinę prieigą, paaiškinančią, kaip asmens savijauta viešosiose erdvėse nulemia siekį

(1) Lietuvos statistikos departamentas, oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/infografikas-kaunas-2020> [žiūrėta 2020 07 15].

tapatintis su šiomis vietomis. Vienas pirmųjų miesto tyrinėtojų, susidomėjusių patirčių ir pojūčių poveikiu miestiečių gyvenimui, buvo vokiečių sociologas George'as Simmelis. Anot jo, jutimai būtini socialinės realybės kūrimui, žmonių tarpusavio sąveikai: „Tai, jog mes įsitraukiame į bendravimą, sąveiką, yra nulemta fakto, jog mes visi turime juslinį poveikį vieni kitiems. <...> jusliniai įspūdžiai nėra tik bendras socialinių santykių pagrindas, už kurio ribų egzistuoja atskiriems atvejams būdingas turinys bei šių santykių išskirtiniai bruožai. Konstruojant socialinę egzistenciją, kiekvienas fizinis pojūtis suteikia šiai egzistencijai bruožų, būdingų jo esmei; socialinių santykių ypatumai atitinka savo išraiškų savybes; vieno ar kito pojūčio reikšmė asmenų kontaktams dažnai suteikia šiam kontaktui sociologinį niuansą, kurio kitokiu būdu nebūtų įmanoma sukurti“ [25, 110].

Taigi kiekvienas pojūtis kuria socialinę žmogaus egzistenciją, nulemia jo socialines sąveikas, gyvenimą. G. Simmelis regėjimą laiko vienu iš svarbiausių žmogaus jūtimų, būtinų socialinėms sąveikoms, nes būtent regėjimas užtikrina pažinimo ir suvokimo procesus, tokius kaip žinojimas ir atpažinimas: „Sociologiškai reikšminga „žinojimo“ rūšis (čia akis, regėjimas yra tarpininkas) yra nulemta fakto, jog veidas yra pagrindinis būtinas elementas tarpasmeniniam bendravimui, atpažinimui. Žinojimas (*kennen*) skiriasi nuo atpažinimo (*erkennen*). Užtenka pirmo žvilgsnio ir žinome, su kuo bendraujame“ [25, 113].

Regėdamas žmogus gali sąveikauti ne tik su kitais žmonėmis, akimirksniu atpažindamas jų veidus, tačiau ir su fizinėmis aplinkomis – atpažinti joms būdingus bruožus, save suvokti jų kontekste. Taigi rega yra vienareikšmiškai svarbiausias jūtimas pažįstant fizinę aplinką.

Remiantis G. Simmelio teoriniu požiūriu bei tyrimo medžiaga, kyla šie probleminiai klausimai: kaip materialūs viešųjų mikrorajono erdvių aplinkos objektai transformuojasi į nematerialią sferą – gyventojų savijautą, patirtis, atsiminimus, tapatumą; kaip mikrorajone esantys keliai, pastatai, žaidimų aikštelės gali paveikti gyventojų elgseną, pasakojimus ir netgi nulemti jų tapatybes; kaip šios patirtys tampa pasakojimais; kaip su fizine rajono aplinka susijusios patirtys padeda tapatintis su miesto dalimis arba atsiriboti nuo jų?

Straipsnio objektas – viešosios erdvės kauniečių atsiminimuose. Tikslas – ištirti, kaip viešųjų mikrorajono erdvių aplinkos savybės formuoja gyventojų tapatybę, susijusią su gyvenamąja mikrorajono vieta. Siekiant tikslo išsikelti šie uždaviniai: 1) remiantis lauko tyrimų medžiaga, nustatyti, kaip viešųjų erdvių aplinkos savybės atsispindi gyventojų pasakojimuose; 2) išanalizuoti pateikėjų santykį su aplinka, pasižymintia tam tikromis vizualiomis savybėmis; 3) išsiaiškinti, kaip viešųjų erdvių savybės nulemia gyventojų siekį tapatintis su rajono aplinka.

Tyrimo metodologija. Tyrimas paremtas etnografiniu lauko tyrimų analize. Pagrindinis darbo šaltinis – 2017–2020 m. keturiuose Kauno mikrorajonuose – Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių – surinkta etnografinė medžiaga pagal straipsnio autorės sudarytą etnografinę anketą „Kauniečių miestietiškos tapatybės pokyčiai XX a. viduryje – XXI a. pradžioje“. Siekiant objektyvaus tyrimo atsisakyta pateikėjų etninių ar socialinės padėties kriterijų, išskyrus amžių – apklausti vyresni nei 18 m. asmenys. Pokalbio, išsamiojo ir pusiau struktūruoto interviu metodais apklausta 115 pateikėjų, gimusių Kaune arba atvykusių gyventi į Kauną iš mažesnių miestelių. 69 pateikėjos buvo moterys, 46 pateikėjai – vyrai. 21 pateikėjas buvo įgiję vidurinę išsilavinimą, 8 – specialųjį vidurinį (profesinį) išsilavinimą, 22 – aukštesnįjį išsilavinimą, 63 – aukštąjį išsilavinimą. Tyrimo dalyviai buvo gimę 1920–1996 metais. Interviu trukmė – nuo 40 min. iki 2,5 val. Naudoti ir kiti lauko tyrimo metodai: stebėjimas, stebėjimas dalyvaujant, tyrinėtojo dienoraštis. Surinkta empirinė medžiaga analizuota lyginamuoju, retrospektyviniu metodais. Analizuojant interviu tekstus, ieškota

pagrindinių temų, kuriomis pateikėjai išsako savo išgyvenimus, požiūrį į savo gyvenamąją aplinką. Straipsnyje vartojami naratyvo ir naratyvo analizės terminai. Naratyvas – tai logiškai struktūrizuota pasakojimo seka, kuria atpasakojami tam tikri įvykiai [13, 209]; naratyvo analizė – tyrimo strategija, pripažįstanti, kad konkrečios išsakytos „istorijos“ pateikia įžvalgą apie žmonių išgyvenamas patirtis [5, 303].

Toliau aptarsime **fizinės aplinkos diskursą**, kuris padės geriau suvokti teorinę ir metodologinę šio straipsnio prieigą. Fizinė aplinka yra plati sąvoka, apimanti tokius materialius objektus mikrorajone, kaip pastatai, keliai, viešosios erdvės. Fizinę materialią aplinką žmogus suvokia savo fiziniu kūnu – naudodamasis penkiais kūno jutimais. „Jutimai – informacijos apie aplinką kaupimo procesas. Žinomos penkios jutiminės sistemos: rega (optinė sistema), klausa (akustinė sistema), lytėjimas (taktilinė sistema), uoslės ir skonio sistemos“ [22, 9]. „Jutimo sistemų gauti aplinkos savybių atspindžiai vadinami pojūčiais“ [22, 10]. Šios patirtys vėliau yra reflektuojamos, apsvarstomos. Besiremdamas savo patirtimi asmuo priima sprendimus, atlieka tam tikrus veiksmus, keičia (arba ne) savo elgesį. Kasdienės patirtys ir pojūčiai tampa individualių atsiminimų dalimi. Šiais atsiminimais asmenys dalijasi tarpusavyje ir asmeniniai atsiminimai tampa kolektyvinės – socialinės ir kultūrinės – atminties dalimi, padeda susitapatinti su miesto vietovėmis. Nors fizinė aplinka gali būti juntama visais žmogaus jutimais (klausa, uosle, lytėjimu, skoniu), tačiau vizuali aplinkos analizė (regėjimas ir stebėjimas), aplinkos vertinimas dažniausiai buvo minimi mikrorajonuose gyvenančių pateikėjų.

Prieš pradėdamas etnografinės medžiagos analizę, reikėtų apsibrėžti santykį su jau egzistuojančia šios temos istoriografija. Šiame straipsnyje istoriografinė medžiaga yra vertinama kaip etnografinio tyrimo metu surinktos empirinės medžiagos istorinis ir sociokultūrinis kontekstas. Istoriografiniai tyrimai leidžia palyginti, kaip viešąsias erdves ir jų funkcijas suvokė bei numatė sovietinių daugiabučių rajonų statytojai ir naujakuriai, kaip šis suvokimas kito posovietinės transformacijos metu. Pasak istoriko Viliaus Ivanausko, Lietuvos moksliniame diskurse vyrauja dvi sovietmečio interpretavimo perspektyvos – „kovojančios Lietuvos“ ir „modernizuotos Lietuvos“. Interpretacijos kyla ne tiek iš akademinų svarstymų tradicijos, kiek iš politinio-visuomeninio lygmens (ir atvirkščiai), ir tampa „tautos“, „valstybės“ ar atskiros „visuomenės grupės“ istorinės atminties svarstymų objektu [15, 105]. Sovietinės modernizacijos perspektyva yra daugialypė ir gali suteikti įvairesnių sovietmečio tyrimų kryptį. Nuosekliau susipažinus su sovietų okupacijos laikotarpio statybos politika ir posovietinių visuomenių socialiniais bei urbanistiniais pokyčiais, galima suvokti mikrorajonų gyventojų santykį su fizine mikrorajono aplinka, kaip per šį santykį su aplinka pateikėjai konstruoja savo tapatybę, susijusią su miestu ar atskiromis jo dalimis. V. Ivanausko teigimu, ieškant sovietmečio laikotarpio tyrimų erdvių, labiau tiktų postrevizionistinė kryptis ir kitų disciplinų, tokių kaip socialinė antropologija, metodologijos, leidžiančios, atsisakant istorinio traumatizmo, maždaug nuo 6-ojo dešimtmečio į sovietmetį žvelgti kaip į tam tikrą specifinę epochą, o valdžios institucijų atstovų elgesį vertinti per planinės ekonomikos, biurokratinės kultūros, socialinių tinklų ir interesų konfliktų (ypač nomenklatūros) prizmę [15, 113].

Daugiabučių namų mikrorajonų gyventojų santykį su fizine aplinka, jų tapatybes tyrinėjo sociologai, architektai, kultūrologai, menotyrininkai ir kitų mokslo sričių atstovai. Itin gausu istoriografinių tyrimų ar tokių, kuriuose įvairiais aspektais yra nagrinėjami istoriniai šaltiniai. Antai rinkinyje *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje* [20] autoriai aptaria bendrą gyvenamųjų rajonų Lietuvoje istoriją, nagrinėja

jų architektūros sociokultūrinį vaidmenį, svarsto, koku lygmeniu jie gali būti traktuojami kaip kultūros paveldo objektai, kokios jų savybės galėtų būti perimtos, samprotauja apie pastatų atnaujinimo galimybes [19, 2]. Su bendra naujų gyvenamųjų rajonų statybos Lietuvoje istorija savo straipsnyje „Masinės statybos perlai – paveldas ar palikimas?“ supažindina Viltė Janušauskaitė [16], rajonų architektūros sociokultūrinis vaidmuo atskleidžiamas Rasos Čepaitienės [7] ir Marijos Drėmaitės straipsniuose [9]. Masinės gyvenamosios statybos objektus kultūros paveldo aspektu jau minėtame straipsnyje aptaria V. Janušauskaitė, taip pat Aušra Černiauskienė [8]. Kalbant apie sovietų okupacijos laikotarpiu statytų mikrorajonų istoriografinius tyrimus, svarbu paminėti kolektyvinę monografiją *Architektūra sovietinėje Lietuvoje* [1], kurios autoriai siekė parodyti architektūrą kaip daugiabriaunį reiškinį sovietinėje visuomenėje. Šio reiškinio aspektai – tai ir politiniai-ideologiniai kontekstai, ir būdai, kuriais sovietų okupacijos laikotarpiu buvo bandoma kurti kolektyvinę gerovę.

Sovietų okupacijos laikotarpio viešųjų erdvių kaitą per pastarąjį dvidešimtmetį aptarė ir M. Grunskis, T. Šiupšinskas. Autoriai sutelkė dėmesį į Vilniaus Žirmūnų ir Lazdynų gyvenamųjų rajonų pagrindines viešąsias erdves bei jose esančius visuomeninius kompleksus [12]. XX a. daugiabučių, statytų Lietuvos didmiesčiuose, funkcinės struktūros raidai skirta V. Gerdvilio monografija *Daugiabučių funkcinės struktūros raida Lietuvoje* [11]. Aptariant tyrimus, kuriuose nagrinėjami identiteto, atminties ir pasakojimo ryšiai, verta paminėti A. Nikžentaičio sudarytą straipsnių rinkinį *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Viename šio leidinio straipsnyje D. Mačiulis [19] aptarė atminties kultūrų formavimo strategijas urbanistinėse erdvėse bei muziejuose. R. Čepaitienė domėjosi istorinės atminties apraiškėmis miesto viešosiose erdvėse [6]. I. Šutinienė straipsnyje „Laikinosios sostinės“ ir sovietmečio atminties erdvinių reprezentacijų reikšmės Kauno gyventojų komunikacinėje atmintyje: tęstinumas ir transformacijos“ [26, 432–457] pažymi, kad kauniečių komunikacinei atminčiai būdingas miesto erdvės skirstymas istoriniais regionais, šioje atmintyje turinčiais simbolines reikšmes [26, 433]. Materialinė kultūra, postsovietinių miesto dalių infrastruktūra bei jos poveikis tapatybės formavimosi procesams nėra pakankamai tyrinėta tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Iš naujausių užsienio tyrėjų darbų reikėtų paminėti išsamią studiją – straipsnių rinkinį *Post-Socialist Urban Infrastructures* (2019). Šis leidinys vienas pirmųjų siekia užpildyti sociopolitinių perspektyvų į postsocialistinių miesto dalių infrastruktūrą spragą, pažvelgti į postsocializmą per infrastruktūros prizmę. Infrastruktūros analizę galima aptikti mokslinėje literatūroje, nagrinėjančioje postsocializmo klausimus. Infrastruktūriniame požiūryje slypi netyrinėtas potencialas – galimybė konceptualizuoti postsocialistinio pasaulio miestus ir sukurti jungtis tarp mokslo bei praktinės sferos [23, 213]. Tarp užsienio tyrėjų darbų galima paminėti ir Katherineos Zubovich sovietinės architektūros transformacijų (nuo neoklasicizmo iki visuotinės standartizacijos) tyrimus [31], sovietmečio architektūrą iš kritinės istorijos perspektyvos aptarė Kimberly Elman Zarecor [30]. Darbe *Modernism and the making of the Soviet New Man* Tijana Vujošević gilinasi, kaip sovietų kultūra buvo kuriama per modernistinę architektūrą [2]. Leidinyje *Housing Estates in the Baltic Countries* nagrinėjami tiek šių laikų, tiek sovietų okupacijos laikotarpio mikrorajonų kultūriniai ir socioekonominiai aspektai [14].

Apibendrinant tyrimus šia tema galima daryti išvadą, kad sovietų okupacijos laikotarpiu statyti mikrorajonai tiek Kaune, tiek apskritai Lietuvoje buvo nagrinėti įvairiais aspektais. Daug istoriografinių tyrimų skirta sovietinės statybos politikai – kaip viešąsias

erdves ir jų funkcijas suvokė bei numatė sovietinių daugiabučių rajonų statytojai. Tačiau nėra tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas per gyventojų naratyvus atsiskleidžiantis jų santykis su mikrorajono erdvėmis. Šis straipsnis galėtų užpildyti spragą ir papildyti esamą mokslinį diskursą.

VIEŠOSIOS MIKRORAJONO ERDVĖS GYVENTOJŲ PASAKOJIMUOSE

Išnagrinėjus pateikėjų pasakojimus, pastebėta, jog fizinės aplinkos savybės juose perteikiamos dichotomijos forma – vienos savybės yra tarsi priešpriešinamos kitoms. Dichotomijos reiškini (2) pasakojimuose galima priskirti prie binarinės (dvejetainės) logikos srities – pagal dvejetainę logiką vyksta dalis žmogaus mąstymo, pažinimo procesų.

Pasak S. Kanišausko ir E. Juozelio, „Bene reikšmingiausias pažintinės veiklos pagrindas yra binarinė (dvejetainė) logika. <...> Dvinarės, arba binarės, logikos esmė labai paprasta, pagrįsta jusline patirtimi. Žmogus nuolat susiduria su priešybėmis (opozicijomis): juoda – balta, tamsu – šviesu, <...> aš – ne aš“ [18, 73]. Faktas, jog binarinė logika kyla iš juslinių patirčių, paaiškina, kodėl pateikėjų pasakojimuose išryškėja dichotominės kategorijos – tai yra paprasčiausias kognityvinio pažinimo įrankis, būdingas visiems žmonėms.

Binarines opozicijas, kaip vyraujančią ženklų sistemą, vienas pirmųjų apibrėžė ir įvardijo struktūrinės antropologijos krypties atstovas Claude'as Levi-Straussas. Struktūralizmo atstovai siekia sąvokų santykius paaiškinti per binarines opozicijas, nes santykiai atsiranda tik sąveikaujant priešingiems struktūros elementams. C. Lévi-Straussas pasiūlė „visus socialinius reiškinius nagrinėti kaip tam tikras ženklų sistemas“ [18, 33]. Viena iš tokių ženklų sistemų – tai binarinės opozicijos, galinčios būti „kaip pamatas, nuo kurio galėtų atsispirti loginis požiūrio taškas“ [10, 124]. Nuo XX a. II pusės postmoderniosios – kritinės, feministinės – antropologijos ir kitų kryptių autoriai kritiškai žvelgia į pastangas mąstyme aptikti dichotominės struktūras ir siekia dekonstruoti binarines opozicijas. Vis dėlto net ir šiandien binarinių opozicijų nustatymas gali būti naudojamas kaip loginis įrankis: „Priešybėmis (opozicijomis) „taip ir ne“, „yra ir nėra“ grindžiama visa žmogaus mąstymo logika, nes tik dėl jų visą laiką kas nors su kuo nors lyginama, vertinama, kas nors teigiama arba neigiama, sakoma „tiesa“ arba „netiesa“. <...> Kitaip tariant, visa mokslinio mąstymo ir mokslinių paieškų logika grindžiama binariniu principu <...> ir ši logika – ne dabarties atradimas, ją taikė jau pirmykštis žmogus“ [9, 74].

Straipsnio autorė neteigia, jog visiems mikrorajono gyventojams būdingos vien tik dichotomijomis grįstos binarinės struktūros mąstymo ir pažinimo schemos. Mikrorajonuose gyvenantys skirtingi asmenys pasižymi įvairiais gyvenimo stiliais, mąstymo, kognityviniais gebėjimais. Priklausomai nuo situacijos ir aplinkybių, jie gali mąstyti remdamiesi įvairiomis metodikomis, strategijomis. Tačiau nagrinėjant pateikėjų pasakojimų turinį, išryškėjo būtent dichotominės reikšmių kategorijos, kurias ir aptarsime.

Švara, tvarka bei nešvara ir netvarka viešosiose erdvėse. Nagrinėjant pateikėjų pasakojimus pastebėta, jog kalbant apie fizinę aplinką dažniausios dichotomijos yra „švara – nešvara“ bei „tvarka – netvarka“. Kalbėdami apie fizinę aplinką pateikėjai remiasi binarinėmis opozicijomis „laukas – pastato vidus“, priešpriešindami „savo“ aplinką buto viduje ir svetimą, kitokią, „nesavą“ aplinką laiptinėje, pastato išorėje. Aplinkos vertinimas atskleidžia pateikėjų santykį su aplinka, tam tikras sampratas apie juos supančias erdves, pastangas konstruoti savitas reikšmių sistemas.

(2) Kembridžo universiteto leidyklos virtualusis anglų kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dichotomy> [žiūrėta 2020 06 19].

Lentelė. Regėjimu nustatomos aplinkos savybės

Savybės	Fizinės aplinkos savybių mikrorajone pavyzdžiai
Švaru – nešvaru, tvarkinga – netvarkinga	Nenupjauta aukšta žolė ir krūmai kieme – tvarkingi gėlynai, surūdijusios vaikų žaidimo aikštelės sūpuoklės, ištrupėjusios šaligatvio plytelės, šiukšlės laiptinėje, nešvarūs langų stiklai – švari laiptinė.
Puošnu – nepuošnu, gražu, patrauklu, dailu – negražu, nepatrauklu, nedailu	Pilki grubių formų stačiakampiai, nedailūs pastatai – dailūs išskirtiniai pastatai, turintys meninę vertę.
Patogu – nepatogu	Mažos laiptinių aikštelės, nėra patalpų susirinkti bendruomenei, nepakanka vietų automobiliams laikyti, sudėtinga aptverti daugiabučio pastato kiemą.
Vienodumas, trūksta unikalumo, išskirtinių vizualinių orientyrų – išskirtiniai objektai	Vienodi arba labai panašūs kiemai, pastatai, laiptinės, butai, tokie patys pagal paskyrimą sovietmečiu gauti baldai.
Privačios erdvės, privatumo trūkumas – jaukumas, saugumas – pavojus	Langai priešais kito daugiabučio langus.
Vizualiniai estetiški ženklai, suteikiantys informacijos apie vietovės esmę, tapatumą	Materialūs objektai ar tam tikri fiziniai estetiški bruožai, suteikiantys žinių apie čia vykusius įvykius, bylojantys apie istorinę praeitį, kuriantys vietovės dvasią. Kaimiškumo bei miestietiško požymiai. Reliktai iš istorinių laikotarpių (tarpukario, XIX a. ir kt.). [kūnytos atminties sritis [2].

1991 m. gimusio ir Kalniečių mikrorajone gyvenančio jauno vyro teigimu, fizinės aplinkos savybės suteikia informacijos apie žmones, kurie toje vietoje lankosi. Anot šio pateikėjo, tvarkingos viešosios erdvės mikrorajone pritraukia tvarkingus žmones:

Tarkim, Čechėnijos aikštė seniau buvo labai baisi, dabar ją atkūrė, padarė naują. Yra mažas lyg amfiteatras, fontanas, vos nepasakiau baseinas, bet čia dėl to, kad žmonės vos ne maudosi, kai būna labai karšta, ten viskas pritaikyta vos ne šeimyniniam pasisėdėjimui, tai pastoviai pilna žmonių. Lygiai taip pat restauruotas, atkurtas visas Kalniečių parkas. Apskritai didžioji dalis parkų Kaune dabar labai išpuoselėti <...> Džiugina, kad tai nebėra vieta, per kurią gal neverta eiti, kai būna vėlu. <...> Dabar tikriausiai yra gerokai mažiau asocialių žmonių negu, sakykim, kokiais 1995, 1996 ar 2000 metais, nors, be abejo, vis tiek yra, bet ne kaip seniau, kai kokie nors išgeriantys vyriškiai sėdėjo ir maukė alų aikštėj ar aikštelėj.

Dabar toj aikštelėj renkasi žmonės, kaip ir seniau rinkosi, tiesiog dėl to, kad tos erdvės visos sutvarkytos, renkasi padorus žmonės. Didžioji dalis yra padorus žmonės, o asocialūs nelabai ir lenda, nes visiems labai aišku, kad tai yra visiškai nepriimtina. Galbūt jie į kokius užkampius sulenda ir nelabai matomi, bet daugiausia renkasi jaunos šeimos, senukai, poros, vaikai, viskas labai tvarkinga, visi labai švarūs, niekas nesikeikia, nerėkauja [27].

Pateikėjo pasakojimą galima interpretuoti kaip dichotominį aplinkos vertinimą, akcentuojantį aplinkos tvarką ir švarą, netvarką ir nešvarą. Minimoms tvarkingoms fizinėms aplinkoms

katgorijos – estetika, švara, tvarka, šviesios erdvės – tarsi sukuria savitą socialinės kontrolės pojūtį, atbaidantį asmenis, suvokiančius, jog jie yra „kitokie“, netinkantys tai aplinkai. Taigi netvarkingą aplinką pateikėjas sieja ir su netvarkingais asmenimis (marginalais), priklausantiems žemesniam socialiniam sluoksniui. Pateikėjui reikšmingos ir mažos aplinkos detalės, pavyzdžiui, suoliukų kokybė – supuvę, patrešę mediniai suoliukai gali sutepti drabužius. Šios detalės kuria tvarkingos arba netvarkingos aplinkos paveikslą:

<...> jeigu nebūtų restauruota, kas mėgsta gražiai, tvarkingai rengtis, tikriausiai neitų į parką, nes suoliukas tikriausiai būtų papuvęs, blogai nudažytas ir nuo jo viskas lupasi, tai jau nebeat-sisėsi. Na, tokie maži veiksniai, manau, visai paveiktų [27].

Apibendrinant galima pažymėti, jog pasakojime išryškėja dichotominės sąvokos, fizinės aplinkos vaizdiniai konstruojami binarinėmis opozicijomis. Pateikėjas savitai konstruoja fizinės aplinkos vaizdus, mikrorajono paveikslą, tvarkingai aplinkai priskirdamas tvarkingus ir kultūringus žmones, o netvarkingai, nešvariai – asocialius, nusikalsti linkusius asmenis. Išryškėja du saviti pasauliai – tvarkingas, švarus ir netvarkingas, kupinas grėsmių bei pavojų.

ASMENS SANTYKIS SU FIZINE APLINKA MIKRORAJONE

Analizuojant kokie fizinės aplinkos bruožai atsispindi pateikėjų pasakojimuose, iškilo klausimais – koks pateikėjų santykis su netvarkinga, nešvaria, tikrą ar įsivaizduojamą nesaugumo jausmą keliančia išorine fizine aplinka? Paaiškėjo dvi dažniausios mikrorajono gyventojų strategijos: dalyvavimo ir aktyvaus aplinkos keitimo arba nedalyvavimo ir aplinkos ignoravimo. Pasirinkimą lemia, ar asmuo save sieja su aplinka, ar tam tikras fizinės aplinkos dalis laiko savo tapatybės dalimi. Taigi interviu išryškino binarinę opoziciją „savas – svetimas“. Pateikėjai linkę imtis aktyvių veiksmų, keisti santykį su tomis erdvėmis, kurias laiko labiau savomis, su jomis tapatinasi. Viešosios erdvės savomis tampa per asmens santykį su bendruomene. Dalyvaudamas bendruomenės gyvenimo veiklose, susitikimuose, talkose pateikėjas dažniau pasiryžta veiksams negu toje veikloje nedalyvaujantis.

Švara, tvarka bei nešvara ir netvarka pastatų viduje bei išorėje, savose ir svetimose erdvėse. Naratyvų analizė atskleidė binarines opozicijas, siejamas su „savomis – svetimomis“ pastatų vidaus ir išorės erdvėmis. 1974 m. gimusi pateikėja, nuo pat gimimo gyvenanti kooperatiniame daugiabutyje Dainavos mikrorajone, pasakojo, kad vaikystėje valydavo bendrą laiptinę – jų daugiabutyje buvo tradicija rūpintis aplinkos švara. Pateikėjos teigimu, kooperatiniuose daugiabučiuose, kuriuose butus gyventojai įsigijo prisijungę prie kooperatyvo ir sumokėję piniginių įnašą, labiau buvo rūpinamasi aplinka, nes žmonės gyvenamąjį būstą suvokė kaip savo nuosavybę. Kooperatinių namų gyventojai dažniau bendraudavo tarpusavyje ir imdavosi iniciatyvos dėl savo asmeninio santykio su daugiabučiu namu. Moters pasakojime aiškiai pateikti valdiško ir kooperatinio būsto skirtumai:

Taip, taip, galbūt toks bendrumas. O kur buvo valdiški butai, tai ten dirbi – turi butą, nedirbi – neturi, toks laikinumo pojūtis. Ir tie namai buvo labiau nudrengti, mažiau prižiūrimi. Visiems būdavo nusispjauti, ir laiptinės bendros. Nes kai aš pas drauges ten nueidavau, tai man būdavo keista, kad pas juos daug šiukšlių laiptinėse. Aš net draugei vieną kartą sakau, pasiimam šluotą ir iššluoju tavo laiptinę. Ji sako: o kam? Man buvo taip keista, nes pas mus buvo vaikų darbas šluoti laiptinę. <...> Atsimenu, mums nuo vaikystės būdavo įdiegta, kad tvarką palaikai pats. Ir dabar mūsų name kiekvienoje laiptinėje yra šiukšliadėžė [28].

Pateikėjos minimi glaudūs ryšiai tarp gyventojų bei įprotis tvarkyti bendrą aplinką išliko iki šiol – yra oficiali namo butų savininkų bendrija, gyventojai patys plauna laiptines ir kitaip tvarko aplinką. Ši moteris, kalbėdama apie savo daugiabutį, vartoja žodžius „mano“, „mūsų“, ir tai byloja jos asmeninį santykį su aplinka, kurią ji laiko sava.

Dainavos mikrorajone gyvenanti pateikėja [28] pasakojo, kad daugiabučių namų gyventojai išardė suoliukus, nes prie jų rinkdavosi vietinis jaunimas. Galbūt tuo buvo siekiama saugesnės aplinkos:

Labai daug suoliukų rajone tiesiog buvo sulaužyti. Patys namo gyventojai panaikino, kaip jie sakė, išlaužė, todėl, kad paaugliai renkasi, šnekasi ir taip toliau. Visur viešose vietose stovėjo dar sovietmečiu pastatyti suoliukai, tai vengiant paauglių, juos tiesiog sulaužė, dėl šventos ramybės [28].

Straipsnio autorė tokį patį atvejį yra pastebėjusi ir Eigulių mikrorajone: Šiaurės prospekte vietiniai gyventojai pašalino suoliukus ties vaikų žaidimų aikštele, nes prie jų vakarais rinkdavosi vietiniai paaugliai ir triukšmaudavo. Laikui bėgant paaugliai toje vietoje nebesirinko, tačiau sunku įvardyti tikrą priežastį: ar dėl to, jog vieta tapo mažiau patogiai pabūti, prisėsti, ar dėl kitų procesų, pakeitusių jaunimo laisvalaikio veiklą. Vaikstant po keturis mikrorajonus galima pastebėti ir kitas priemones, kurių imasi vietiniai gyventojai, siekdami padaryti aplinką mažiau patogią čia besirenkančiam jaunimui: spygliuota viela apvyniota žema tvorelė, ant kurios tikriausiai buvo prisėdama, arba smala apipiltos betoninės konstrukcijos vaikų žaidimų aikštelėse.

Netvarkinga, apleista aplinka ne visada kelia tiesioginę fizinę grėsmę gyventojams ar mažina jų saugumą, tačiau beveik visada didina mikrorajono gyventojų susiskaldymą, atsispyrimą tarpusavyje, nenorą tapatintis su rajono vietomis. Tai patvirtina ir interviu su mikrorajonų gyventojais: pateikėjai nenori sieti savęs su netvarkingomis, nešvariomis kaimyninėmis vietomis, nenori ten lankytis, nesirenka jų laisvalaikii.

Apibendrinant lauko tyrimo medžiagos analizės rezultatus galima įvardyti dvi pateikėjų elgesio strategijas susidūrus su netvarkinga ar nešvaria aplinka: tokios aplinkos vengimas, ignoravimas arba iniciatyvus aplinkos keitimas, valymas, tvarkymas, taip ją simboliškai įkultūrinant, padarant sava. Naratyvuose apie fizinės aplinkos keitimą ir dalyvavimą išryškėja binarinė opozicija savas – svetimas. Netvarka, jos kūrėjai (triukšmingi paaugliai, šiukšlinantys kaimynai) suteikia aplinkai svetimumo elementą – simboliškai ji paverčiama svetima, nesava. Fizinės aplinkos suteršimas, padarymas netvarkinga suskaldo vietinę bendruomenę, išryškėja susvetimėjimas. Žmonės nenori būti netvarkingose vietose, nes ten lankosi asocialūs, netvarkingi asmenys. Tokius pasisakymus galima vertinti ir kaip tam tikrų situacijų, su kuriomis pateikėjams teko susidurti, apibūdinimą, ir kaip tam tikrą niveluotą, abstrahuotą pateikėjų pasaulio pažinimo, matymo, suvokimo išraišką.

VIEŠŲJŲ ERDVIŲ APLINKOS SAVYBIŲ POVEIKIS ASMENS SIEKIUI SAVE TAPATINTI SU MIKRORAJONO APLINKA

Atsiminimuose apie mikrorajoną aptinkami ir kiti kintamieji, sudėtingi ir daugialypiai, todėl jų negalima vienareikšmiškai priskirti vienai ar kitai dichotominių kategorijų sričiai. Tai – sovietinių daugiabučių pastatų ir mikrorajono aplinkos vienodumas, monotoniškumas, vizualinių estetinių orientyrų nebuvimas, taip pat įkūnytose atminties sričiai [3] priklausančios objektai ir reiškiniai. Pasak A. Assmann, materialūs objektai fizinėse miesto erdvėse įkūnija ir padeda perduoti kultūrinę atmintį: „Kultūrinės atminties perdavimui labai

svarbūs yra materialūs elementai, kaip <...> grafiti, paminklai, architektūra, kraštovaizdis, šventės, papročiai, ritualai“ [2]. Šie materialūs elementai yra tarsi simboliai, būtini grupės tapatybės kūrimuisi: „Panašiai kaip autobiografinė atmintis palaiko individo tapatybę, taip funkcionali kultūrinė atmintis palaiko grupės tapatybę. Ji reprezentuoja iš atminties saugyklos atrinktus grupės tapatybei svarbius simbolius“ [4, 271]. Taigi „vieta turi labai didelę reikšmę, palaikydama žmonių prisiminimus“ [2, 168].

Lyginant pasirinktus keturis Kauno mikrorajonus su istorinėmis miesto dalimis, tokiomis kaip Centras, Senamiestis, Žaliakalnis, Šančiai, pastebima, kad mikrorajonuose nėra daug ryškių simbolių, išreiškiančių specifines kultūrinės atminties sritis. Kiek daugiau kultūrinės atminties sričiai priklausančių fizinės aplinkos elementų galima aptikti Dainavos mikrorajone – tai Gerojo ganytojo bažnyčia ir jos šventorius, Draugystės parkas (1973 m. įkurtas kaip Tautų draugystės parkas), 2019 m. atnaujintas Dainavos parkas, VI fortas. Dainavos rajono paribiuose esančių kultūrinę atmintį įkūnijančių objektų pavyzdžiai – paminklas Dievo tarnaitėi Elenai Spirgevičiūtei Taikos prospekte, Bernardo Brazdžionio biustas ties jo buvusiais namais, Balio ir Vandos Sruogų namai-muziejus. Vizualiai išvaizda ir funkcija išsiskiria KTU miestelis, esantis tarp Žaliakalnio ir Dainavos. Kalniečių bei Eigulių mikrorajonuose galima išskirti Čechėnijos aikštę, Kalniečių parką, Kauno palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio bažnyčią ir jos aplinką, VII fortą, Eigulių kapines. Išskirtinės vietos Šilainiuose, kuriose akivaizdžiai išreikšta kultūrinė atmintis: VII ir IX fortai, Milikonių kalno apžvalgos aikštelė, 2019 m. įkurtas Santarvės parkas Žiemgalių g., Šv. Dvasios bažnyčia, Linkuvos, Vytėnų ir Sargėnų dvaro sodybų liekanos. VI ir VIII fortai dar nėra gausiai lankomi greičiausiai dėl to, jog šios vietos ilgą laiką buvo apleistos ir pradėtos tvarkyti tik 2017 metais. Nors fortai yra paveldo objektai, menantys sudėtingas istorijas, vyresnio amžiaus pateikėjų pasakojimuose išryškėja tik IX fortas, kuris nuo 1958 m. yra muziejus. Į apleistas fortų teritorijas kartais užsukdavo lauke žaidžiantys vaikai ar paaugliai, nors tėvai dažnai tai drausdavo.

Taigi visuose keturiuose mikrorajonuose išryškėja monotoniška aplinka, kurią galima interpretuoti kaip išreiškiančią ar kuriančią atsiminimus, susijusius su sovietų okupacijos laikotarpiu ir jam būdingomis totalitarinio režimo priespaudos atmintimis.

Pastatų ir viešųjų erdvių vienodumas, išskirtinių vizualių orientyrų buvimas arba trūkumas. Kalbėdami apie fizinę aplinką mikrorajone, pateikėjai įvardijo sovietų okupacijos laikotarpiu sukurtos aplinkos vienodumą, vizualinių orientyrų stoką – vienodus pastatus, kiemus, laiptines.

1991 m. Žaliakalnyje gimusio, šiuo metu Kalniečių mikrorajone gyvenančio pateikėjo teigimu, jis neįsivaizduoja, kaip jaučiasi mikrorajone:

Man kritinis skirtumas tas, kad Žaliakalnyje malonesnis išplanavimas negu, tarkim, Kalniečiuose ar ypač Eiguliuose ir Dainavoje. Eiguliai ir Dainava man klaidingai nepatinka dėl išplanavimo: nesibaigiantys kiemai su visiškai vienodais pastatais, toks daugiabučių labirintas. Tai man labai nepatinka [27].

Vienodumas, galbūt ryškesnių vaizdinių orientyrų ar detalių stoka pateikėjui atrodo nepatogi gyventi: tokioje aplinkoje sunku orientuotis, lengva pasiklysti. Kyla klausimas, kodėl mikrorajonų viešosios erdvės ir pastatai yra tokie panašūs? Pasak architekto, menotyrininko V. Gerdvilio, statybos pramonė bei planinės ekonomikos sistema lėmė, jog viena iš mikrorajonų vienodumo priežasčių yra unifikuotas projektavimas, centralizuota pastatų dalių gamyba, siekis statyti pigiai ir ekonomiškai: „Sovietų Sąjungoje <...> statybos buvo

valdomos iš ministerijos: viena gamykla tiekė medžiagas, kita gamino blokus, o pats procesas, kartą pradėtas, trukdavo dvejus, penkerius ar net dešimt metų be jokių pokyčių“ [7, 67]. Tokių mikrorajonų trūkumai: „vietų beveidiškumas, slegianti monotonija, indiferentiška ir bejausmė aplinka, iš kurios atimta visa, kas žmoniška, kas teikia gyvenimui prasmę“ [7, 66–67].

Sovietų okupacijos metu statytuose mikrorajonuose buvo siekiama sukurti, užtikrinti patogaus, aprūpinto ir higieniško gyvenimo sąlygas sovietiniams piliečiams pagal to meto reikalavimus, tiesiogiai nusprendžiant tarybinių piliečių poreikius. Mikrorajonai buvo planuojami „nuleidžiant planus iš viršaus“ – architektai, miestų planuotojai sprendė, kaip atrodys mikrorajonas, kaip gyvens žmonės, kokias paskirtis turės viešosios erdvės. Todėl galima teigti, jog mikrorajono, sovietinių statinių atsiradimo aplinkybės turi sąsają su totalitarinio režimo siekiu kontroliuoti visus žmogaus gyvenimo aspektus. Kaip buvo teigiama to meto propagandiniuose leidiniuose, visas mikrorajonas savo aplinka ir išvaizda turėjo būti naujas, jame turėjo augti ir vystytis naujasis tarybinis pilietis – praktiškas, „laisvas nuo buržuazinių papročių“, buržuazijos gyvenimo stiliaus, religinių įsitikinimų.

IŠVADOS

Sovietų okupacijos metu Kaune pastatytus Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių mikrorajonus galima vadinti savotišku socialiniu eksperimentu. Šiuose mikrorajonuose buvo apgyvendinami įvairiose sferose dirbę žmonės, kurių didelė dalis į Kauną buvo atvykusi iš mažesnių miestelių. Kuriant naują socialistinę buitį, ne tik siekta užtikrinti būtiniausius miestiečių poreikius – kiekvienai šeimai suteikti po butą, bet ir vykdyti SSRS ideologinę indoktrinaciją, kontroliuoti visus gyvenimo aspektus. Statant šiuos mikrorajonus, siekta didžiausio įmanomo taupumo ir funkcionalumo. Dėl šių ir kitų priežasčių mikrorajonų viešosiose erdvėse yra mažiau kolektyvinės atminties sričiai priklausančių fizinių objektų – vizualinių ar estetinių orientyrų.

Išanalizavus pateikėjų pasakojimus apie jų santykį su gyvenamąja vieta, galima pastebėti, kad jie yra konstruojami kontrastiškais aplinkos aprašymais. Naratyvuose išryškėja dichotominiai aplinkos vertinimai – tvarkingai, švariai, estetiškai fizinei aplinkai priešpriešinama netvarkinga, nešvari, negraži fizinė aplinka.

Pateikėjų santykis su aplinka šiuose pasakojimuose gali būti paremtas atsiribojimu, kai netvarkingos aplinkos tiesiog vengiama, joje nesilankoma. Kita vertus, atsiskleidžia ir pateikėjų iniciatyva – asmenys aktyviai keičia savo fizinę aplinką, dalyvaudami lokaliais bendruomenės veikloje. Netvarkingai aplinkai suteikiamas svetimumo elementas – aplinka simboliškai paverčiama svetima, ji tampa nesava netgi pačiam jos savininkui. Fizinės aplinkos tarša, netvarka suskaldo vietinę bendruomenę – pasakojimuose apie šiuos sudarkymo, nešvaros atvejus išryškėja susvetimėjimas. Be to, pateikėjai išreiškė poreikį turėti privačias ir savas erdves, jas modifikuoti, keisti. Stebėjimo dalyvaujant metodas atskleidė, kad mikrorajono gyventojai patys modifikuoja aplinką – sodina darželius, yra įsirengę grotas ant langų ir balkonų ir t. t. Taip siekiama ne tik spręsti praktines problemas, bet ir simboliškai įkultūrinti aplinką, paversti ją sava.

Mikrorajonuose beveik nėra kitus istorinius laikotarpius (išskyrus sovietmetį) menančių materialios kultūros, paveldo objektų. Viena iš priežasčių yra ta, jog mikrorajonai buvo pastatyti buvusiose kaimiškose vietovėse, kur vyravo dirbantieji laukai ir vietinių gyventojų sodybos. Senųjų gyventojų trobesiai prieš statant daugiabučius pastatus buvo nugriauti. Taigi gyvenimas naujame mikrorajone tarsi vyko dabarties arba nesenos praeities pasaulyje.

Tai atsiliopė ir šiandien atsiliepia čia gyvenančiųjų tapatybei, kuriai trūksta istoriškumo, praeities dimensijos. Interviu atskleidė, kad didelė dalis mikrorajonų gyventojų nežino mikrorajono istorijos. Užduoti klausimai apie jų gyvenamojo mikrorajono istoriją, taip pat jų pačių atsiminimai apie mikrorajoną jiems neatrodo vertingi. Pažymėtina, kad materialaus, vizualiai atpažįstamo kultūros paveldo stoka, kasdienis gyvenimas, kuriame viskas yra funkcionalu ir skirta vartoti, formuoja į dabartį orientuotą tapatybę, asmenį be šaknų. Vietos, kurios nesusijusios su atsiminimais, prasmėmis, kuriose nėra svarbius kolektyvinės atminties įvykius bylojančių ženklų, sudaro sąlygas formuotis *išvietintai* tapatybei (angl. *displaced identity*), nesusijusiai su konkrečia fizine vieta. Mikrorajono vietos be tapatybės, atsietos nuo istorijos ir atminčių, neduoda pagrindo asmeniui su jomis sietis, nes pačios yra be prasminio krūvio, esmės ar praeities ženklų. Tokioje aplinkoje gyvenantis žmogus netenka galimybės suvokti save įvairiuose istoriniuose kontekstuose, išgirsti pasakojimų apie praeitį. Tokio žmogaus atmintis yra netekusi svarbios savo dalies – istorinės atminties. Erdvėje be praeities esantis asmuo rečiau yra linkęs kurti pasakojimus, nes svarbi istorinės atminties dalis yra praeitis – laikotarpis, į kurį tie pasakojimai yra nukreipti. Toks asmuo gali būti neaiškios, neapibrėžtos tapatybės.

Gauta 2020 08 27
Priimta 2021 11 25

Literatūra ir šaltiniai

- [1] *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*. Sudarė M. Drėmaitė, V. Petrusis, J. Tutlytė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 411.
- [2] ASSMANN, Aleida. *Między historią a pamięcią: antologia*. Warszawa: Wydawnictwa UW. 2013, p. 324.
- [3] ASSMANN, Aleida. Miesto atmintis. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 19–34.
- [4] ASSMANN, Aleida. *Wprowadzenie do kulturoznawstwa. Podstawowe terminy, problemy, pytania*. Poznan: Wydawnictwo Nauka I Innowacje, 2015, p. 363.
- [5] BITINAS, Bronislavas; RUPŠIENĖ, Liudmila; ŽYDŽIŪNAITĖ, Vilma. *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokudžio leidykla, 2008, p. 303.
- [6] ČEPAITIENĖ, Rasa. Miestas kaip ideologinis tekstas: teoriniai ir interpretaciniai aspektai. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 57–85.
- [7] ČEPAITIENĖ, Rasa. Atlydis be pavasario? Sovietinė statybos politika ir „miegamųjų rajonų“ genezė. *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*. Mokslo straipsnių rinkinys. Sud. L. Nekrošius, V. Petrušonis, E. Riaubienė. Vilnius: Technika, 2017.
- [8] ČERNIAUSKIENĖ, Aušra. Gyvenamasis bokštas kaip nauja meninė forma sovietinės Lietuvos architektūroje. *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*. Mokslo straipsnių rinkinys. Sud. L. Nekrošius, V. Petrušonis, E. Riaubienė. Vilnius: Technika, 2017.
- [9] DRĖMAITĖ, Marija. Apdovano tieji: masinė gyvenamoji architektūra ir sovietiniai architektūriniai apdovanojimai. *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*. Mokslo straipsnių rinkinys. Sud. L. Nekrošius, V. Petrušonis, E. Riaubienė. Vilnius: Technika, 2017.
- [10] ÉRIBON, Didier; LÉVI-STRAUSS, Claude. *Iš arti ir iš toli* (interviu knyga). Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 220.
- [11] GERDVILIS, Virginijus. *Daugiabučių funkcinės struktūros raida Lietuvoje*. Vilnius: Technika. 2012, 160 p.

- [12] GRUNSKIS, Tomas; ŠIUPŠINSKAS, Matas. Tarybinio laikotarpio viešųjų erdvių transformacijos Lietuvoje. Vilniaus Žirmūnų ir Lazdynų atvejis. *Journal of Architecture and Urbanism*, 2012, Nr. 36(3), p. 209–221.
- [13] HAWTHORN, Jeremy. *Moderniosios literatūros teorijos žinynas*. Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 358.
- [14] *Housing Estates in the Baltic Countries*. Ed. D. Baldwin, H. Tiit Tammaru. Springer, Cham, 2019, p. 383.
- [15] IVANAUSKAS, Vilius. Sovietmečio laimėjimai Lietuvoje ir jų interpretacijos: nomenklatūros veiklos vertinimas nacionaliniu aspektu. *Darbai ir dienos*, 2009, Nr. 52, p. 105–119.
- [16] JANUŠAUSKAITĖ, Viltė. Masinės statybos perlai – paveldas ar palikimas? *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*. Mokslo straipsnių rinkinys. Sud. L. Nekrošius, V. Petrušonis, E. Riaubienė. Vilnius: Technika, 2017.
- [17] KANIŠAUSKAS, Saulius; JUOZELIS Evaldas. *Mokslo filosofijos pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2018, p. 319.
- [18] LÉVI-STRAUSS, Claude. *Structural Anthropology*. New York: Basic Books, 1963, p. 410.
- [19] MAČIULIS, Dangiras. Atminties kultūrų formavimo strategijos Lietuvos urbanistinėse erdvėse. Muziejus kaip atminties kultūros kūrimo vieta. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 137–195.
- [20] MINKEVIČIUS, Jonas. Kalniečių gyvenamasis rajonas. *Kauno architektūra*. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 367.
- [21] MIŠKINIS, Algimantas. Urbanistinė raida. *Kauno architektūra*. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 367.
- [22] PALUJANSKIENĖ, Aldona; JONUŠIENĖ, Dovilė. *Psichologijos pagrindai*. Kaunas: Akademija, 2010, p. 50.
- [23] *Post-Socialist Urban Infrastructures*. Ed. T. Tuvikene, W. Sgibnev ir C. S. Neugebauer. New York: Routledge, 2019, p. 226.
- [24] SAMALAVIČIUS, Almantas. Viešosios erdvės: tradicija versus dabartis. *Logos*, 2018, Nr. 95, p. 140–150.
- [25] *Simmel on Culture: Selected Writings*. Ed. D. Frisby, M. Featherstone. London: SAGE, 1997.
- [26] ŠUTINIENĖ, Irena. Komunikacinė atmintis Lietuvos didžiuosiuose miestuose. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 385–486.
- [27] VDU ER (Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros Etnologijos rankraštynas), b. 2669/2. Pateikėjas A. N., užrašė K. Račaitytė, 2017 m., Kaunas.
- [28] VDU ER (Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros Etnologijos rankraštynas), b. 2669/94. Pateikėjas K. K., užrašė K. Račaitytė, 2020 m., Kaunas.
- [29] VUJOŠEVIČ, Tijana. *Modernism and the making of the Soviet New Man*. Manchester University Press, 2017, p. 209.
- [30] ZARECOR, Kimberly Elman. Architecture in Eastern Europe and the Former Soviet Union. *Critical History of Contemporary Architecture, 1960–2010*. Ed. E. Haddad and D. Rifkind. London, New York: Ashgagte, 2014.
- [31] ZUBOVICH, Katherine. To the New Shore: Soviet Architecture's Journey from Classicism to Standardization. *UC Berkeley*, 2013. Berklio universiteto Kalifornijoje atvirojo publikavimo sistema. Prieiga per internetą: <https://escholarship.org/uc/item/3k42j0g2> [žiūrėta 2021 10 20].

KARINA RAČAITYTĖ

Public Spaces in the Memories of the Residents of Kaunas and Their Impact on the Identity of Urban Residents

Summary

The article aims to analyse the characteristics of public spaces in the four districts of Kaunas (Dainava, Kalniečiai, Eiguliai, Šilainiai) that were designed and built during the Soviet era. These characteristics affect the process of identity formation. The individual perceives the material environment of the public spaces of the district through the senses of their body. These experiences are being transformed into memories that help to identify with or separate from the urban environment. The analysis of the stories of 115 respondents obtained through in-depth and semi-structured interviews revealed dichotomous characteristics: an orderly physical environment versus a disorderly environment. The roles of respondents in these narratives can be based on avoiding strategies, when a disorderly environment is avoided, and on initiative strategies, when individuals are participating in changing the physical environment. The study revealed that living in the above-mentioned parts of the city, which lack visible signs of important events of collective memory, allows for the formation of an indefinite or displaced identity.

Keywords: public spaces, memories, embodied memory, material culture, identity